مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكىنى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟

ئابدۇشۈكۈر تۇردى، لىن شېڭ

مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى ماركسىزمنىڭ مىللىي مەسىلىنى ھەل قىلىشتىكى بىر تۈپ پرىنسىپى، ئېكسپلاتاتسىيە ۋە مىللىي زۇلۇم مەۋجۇت جەمئىيەتتىكى بارلىق ئېزىلگۈچى مىللەتلەرنىڭ مىللىي زۇلۇمغا قارشى ئېلىپ بارىدىغان كۈرىشىنىڭ نىشانى ۋە ئېرىشىدىغان ئاساسىي ھوقۇقلىرىدىن بىرى. سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە بولسا، مىللەتلەر باراۋەرلىكى پرىنسىپى سوتسىيالىستىك مىللىي مۇناسىۋەتنىڭ تۈپ مەزمۇنى ۋە ئاساسىي بەلگىسى. شۇنىڭ ئۈچۈن، مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇش، ئۇنى قەتئىي يولغا قويۇش ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈش سوتسىيالىستىك دۆلەتلەرنىڭ مىللەتلەر خىزمىتىدىكى ئىنتايىن مۇھىم بىر ۋەزىپىسى.

ئۇزاقتىن بۇيان، مەملىكىتىمىزنىڭ مىللەت نەزەرىيىسى ئىلمىي ساھەسىدىكى بەزى يولداشلار ستالىننىڭ پەۋقۇلئاددە تارىخىي شارائىتتا ئېيتقان ئايرىم بايانلىرىغا ئاساسەن، كونا جەمئىيەت سوتسىيالىزم جەمئىيەتكە قالدۇرۇپ كەتكەن ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئىقتىساد، مەدەنىيەت تەرەققىيات سەۋىيىسى جەھەتتىكى پەرقلەرنى سوتسىيالىزم جەمئىيىتىدىكى ھەرقايسى مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا مەۋجۇت بولۇۋاتقان «ئەمەلىيەتتىكى تەڭسىزلىك» دەپ تونۇپ نەچچە ئون يىل تالاش - تارتىش قىلدى. يېقىنقى بىر نەچچە يىلدىن بۇيان، بەزى كىشىلەر «مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنىڭ ئاساسى، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا ئەمەلىيەتتىكى تەڭسىزلىك مەۋجۇت ئىكەن، ئۇنداقتا، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدا ئەمەلىيەتتىكى ئاساس كەمچىل بولىدۇ» دېگەن نۇقتىئىنەزەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. يولداش جياڭ زېمىن دۆلەت قۇرۇلغانلىقىنىڭ 40 يىللىقىنى تەبرىكلەش يىغىنىدا سۆزلىگەن سۆزىدە: «زۆرۆر تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىنىڭ ئىقتىساد، مائارىپ، مەدەنىيەت ئىشلىرىنى ۋە باشقا ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشىغا داۋاملىق ياردەم بېرىپ ۋە ئۇنى قوللاپ،

مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى تارىختىن قېپقالغان، ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە ساقلىنىۋاتقان پەرقلەرنى پەيدىنپەي تۈگىتىش ئۈچۈن ئۇزاق مۇددەت، بوشاشماي تىرىشچانلىق كۆرسىتىشىمىز لازىم» دەپ كۆرسەتتى. بۇ يەردە يولداش جياڭ زېمىننىڭ مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقان بۇ خىل تەكشىسىزلىكنى «ساقلىنىۋاتقان پەرق» دەپ كۆرسىتىپ، «ئەمەلىيەتتىكى باراۋەرسىزلىك» ئاتالغۇسىنى قوللانماسلىقىنىڭ نەزەرىيىۋى ۋە رېئال ئەھمىيىتى بار.

چۈنكى «ئەمەلىيەتتىكى باراۋەرسىزلىك» دېگەن قويۇق سىياسىي تۈسكە ئىگە ئاتالغۇنىڭ تەسىرى ھەم كەڭ، ھەم چوڭقۇر بولغانلىقتىن، ئىلگىرى ئاز سانلىق مىللىي بۆلگۈنچىلەر ۋە مەملىكەت سىرتىدىكى كوممۇنىستىك پارتىيىگە، جۇڭگوغا، سوتسىيالىزمغا قارشى دۈشمەن كۈچلەر بۇ سۆزدىن پايدىلىنىپ، دۆلىتىمىزنىڭ سوتسىيالىزم تۈزۈمىگە ھۇجۇم قىلدى، دۆلىتىمىزنىڭ باراۋەرلىك، ئىتتىپاقلىق، ھەمكارلىق ۋە دوستلۇق ئاساسىدىكى يېڭىچە سوتسىيالىستىك مىللەتلەر مۇناسىۋىتىگە بۇزغۇنچىلىق قىلىپ، بىرلىككە كەلگەن، كۆپ مىللەتلىك ۋەتىنىمىزنى پارچىلاپ، سوتسىيالىزم تۈزۈمىمىزنى ئاغدۇرۇپ تاشلاشقا ئۇرۇندى. شۇڭا كونا جەمئىيەتتىن قېپقالغان مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىساد، مەدەنىيەت تەرەققىيات سەۋىيىسىدىكى پەرقنىڭ نېمە ئۈچۈن «ئەمەلىيەتتىكى باراۋەرسىزلىك» بولماستىن، بەلكى «پەرق» ئىكەنلىكىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىش ئىنتايىن زۆرۈر. ماھىيەت ۋە سۈپەت جەھەتتىن ئوخشىمايدىغان بۇ ئىككى ئۇقۇمنىڭ مەنىسىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىش ئۈچۈن، تۆۋەندىكى بىر نەچچە مەسىلىنى توغرا تونۇش ۋە ھەل قىلىش زۆرۈرىيىتى تۇغۇلىدۇ.

1. مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى دېگەن نېمە؟

باراۋەرلىك ئۇقۇمىنىڭ مەزمۇنى كىشىلەر بىلەن كىشىلەرنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت، قانۇن قاتارلىق جەھەتلەردە ئوخشاش ئىجتىمائىي ئورۇندا تۇرۇشىنى، ئوخشاش ئىجتىمائىي ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولۇشىنى كۆرسىتىدۇ. مۇشۇ مەنىدە ئاساسەن، مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى — مىللەتلەرنىڭ چوڭ-كىچىك، نامرات - باي، كۈچلۈك - ئاجىز بولۇشىدىن ۋە قايسى ئىرقتىن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، سىياسىي، قانۇن، ئىقتىساد، مەدەنىيەت قاتارلىق جەھەتلەردە ئوخشاش ئىجتىمائىي ئورۇندا تۇرۇپ، ئوخشاش ئىجتىمائىي ھوقۇقتىن بەھرى-

مەن بولۇشى دېمەكتۇر. مۇشۇنىڭغا ئاساسەن، يىغىنچاقلاپ ئېيتالايمىزكى، ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى ئورنى ۋە ھوقۇقىنىڭ ئوخشاش بولۇشى مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى بولىدۇ. مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكىگە بۇنىڭدىن باشقا ھەر قانداق مەزمۇن ياكى شەرتلەرنى قويۇش توغرا ئەمەس.

مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى شوئارىنى بۇرژۇئازىيە كىشىلەر بىلەن كىشىلەرنىڭ باراۋەرلىكى شوئارىنى ئوتتۇرىغا قويغىنىغا ئوخشاش، ئۆز ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، فېئودال مۇستەبىتلىككە ۋە مىللىي زۇلۇمغا قارشى تۇرۇش مەقسىتىدە ئوتتۇرىغا قويغانىدى. بۇ شوئارلار بۇرژۇئا ئىنقىلابى جەريانىدا ئىنقىلابىي كۈچلەرنى سەپەرۋەر قىلىش ۋە ئۇيۇشتۇرۇش رولىنى ئوينىغان بولسىمۇ، لېكىن بۇرژۇئا ئىنقىلابى باشلانغاندىن تارتىپ ھازىرغىچە بولغان 300 يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ئىچىدە مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى ھەقىقىي تۈردە ئىشقا ئاشۇرۇلمىدى، بەلكى ئۇ جەمئىيەتتە بۇنداق باراۋەرلىكنى ئۈزۈل - كېسىل ئىشقا ئاشۇرۇشمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بۇنىڭ ئەكسىچە، كاپىتالىزم جاھانگىرلىك باسقۇچىغا قەدەم قويغاندىن كېيىن، جاھانگىرلار، مۇستەملىكىچىلەر، ئېرقچىلار، زومىگەرلەر ئۆز دۆلىتىدىكى ئېزىلگۈچى مىللەتلەرنى ئېزىش، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش ۋە قۇل قىلىش بىلەن، مۇستەملىكىلەردىكى خەلقنى، ئاجىز مىللەتلەرنى ئېزىش، قۇل قىلىش، تالان - تاراج ۋە قىرغىن قىلىش جەھەتتە ئىنتايىن ۋەھشىيلىك قىلىش دەرىجىسىگە بېرىپ يەتتى. مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا بارغانسېرى باراۋەر بولالماسلىقتەك ئەھۋال جاھانگىرلىك دەۋرىدىكى خەلقئارا مۇناسىۋەتتە ۋە نۇرغۇن دۆلەتلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى مىللەتلەر مۇناسىۋىتىدە ئومۇمىي ھادىسىگە ئايلىنىپ قالدى.

2 مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكىنىڭ ئالدىنقى شەرتى نېمە؟

بۇرژۇئازىيە مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى شوئارىنى ئوتتۇرىغا قويغان بولسىمۇ، نېمە ئۈچۈن مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكىنى ھەقىقىي تۈردە ئىشقا ئاشۇرالمىدى؟ بۇنىڭ تۈپ سەۋەبى شۇكى، ماركس بىلەن ئېنگېلس «پولشا ھەققىدە» دېگەن ئەسىرىدە دەل جايىدا كۆرسىتىپ ئۆتكەندەك: «مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقان مۈلۈكچىلىك مۇناسىۋىتى بەزى مىللەتلەرنىڭ باشقا بەزى مىللەتلەرنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان سەۋەب». («ماركس، ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى» 1 - توم، خەنزۇچە نەشرى، 287 -

بەت) لېنىن «ئامېرىكا مۇخبىرىنىڭ سوئالىغا جاۋاب» تا تېخىمۇ ئېنىق قىلىپ: «خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىك ئاز سانلىق كىشىلەرنىڭ كۆپ سانلىق كىشىلەرنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشىنىڭ مەنبەسى، ئاممىنىڭ نامراتلىشىپ كېتىشىنىڭ مەنبەسى، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى كاپىتالىستلارنىلا بېيىتىدىغان بۇلاڭچىلىق ئۇرۇشىنىڭ مەنبەسى» دېگەنىدى. («لېنىن ئەسەرلىرى» 29 - توم، خەنزۇچە نەشرى 475 - بەت) ئىنقىلابىي ئۇستازلارنىڭ بۇ مۇپەسسەل ھۆكۈملىرىدىن بىز مىللەتنىڭ مىللەتنى ئېزىشى، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى تەڭسىزلىكنىڭ مەنبەسى كاپىتالىستىك خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىك ئىكەنلىكىنى چۈشىنىۋالالايمىز. كاپىتالىزم تۈزۈمى بىلەن فېئودالىزم تۈزۈمىنى سېلىشتۇرغاندا، كاپىتالىزم تۈزۈمى ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدىكى غايەت زور ئىلگىرىلەش بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئاخىرقى ھېسابتا يەنىلا خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىكنى ئاساس قىلغان جەمئىيەت. ئۇنىڭ بەرپا بولۇش ۋە تەرەققىي قىلىشتا تايىنىدىغان ئاساسى يەنىلا ھەر مىللەت خەلقىنى ئېزىش، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش، قۇل قىلىش ۋە تالان - تاراج قىلىشتىن ئىبارەت. شۇڭا مىللىي زۇلۇم، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى تەڭسىزلىك كاپىتالىزم تۈزۈمىنىڭ ماھىيەتلىك خۇسۇسىيىتى، بۇرژۇئازىيە دەۋاتقان مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى ھەر مىللەت خەلقىنى ئالدايدىغان ھىيلە-نەيرەڭدىنلا ئىبارەت.

بۇنىڭ ئەكسىچە، پرولېتارىيات ۋە ئۇنىڭ سىياسىي پارتىيىسى ھەم ئۇ رەھبەرلىك قىلىۋاتقان سوتسىيالىستىك دۆلەت تەشەببۇس قىلغان ۋە ئىشقا ئاشۇرغان مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى مىللەتلەرنىڭ ھەقىقىي باراۋەرلىكى. مىللەتلەرنىڭ مۇشۇنداق باراۋەرلىكىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن سىنىپلارنى يوقىتىش كېرەك. چۈنكى يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈلگەندەك، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى تەڭسىزلىكنىڭ مەنبەسى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنى ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىنى بەرپا قىلىدىغان خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىكتۇر. شۇڭا «كىشىنىڭ كىشىنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشى يوقىتىلغان ھامان، مىللەتنىڭ مىللەتنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشىمۇ شۇنىڭ بىلەن بىللە يوقىلىدۇ». «مىللەتنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى سىنىپىي قارىمۇ قارشىلىق يوقالغان ھامان، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى دۈشمەنلىك مۇناسىۋەتلەرمۇ شۇنىڭ بىلەن بىللە يوقىلىدۇ»، «سىنىپىي پەرقنىڭ يوقىلىشىغا ئەگىشىپ، بۇ پەرقتىن پەيدا بولغان بارلىق ئىجتىمائىي ۋە سىياسىي باراۋەرسىزلىكمۇ ئۆزلۈكىدىن يوقىلىدۇ» («ماركس - ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى» خەنزۇچە نەشرى، 1 - توم، 270 - بەت، 3 - توم 18 - بەت) بۇ مىللەتلەر-

نىڭ باراۋەرلىكىنىڭ ئالدىنقى شەرتى ۋە ئاساسى خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىكنى يوقىتىپ، سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۈلۈكچىلىكنى بەرپا قىلىش ئىكەنلىكىنى تولۇق چۈشەندۈرۈپ بەردى.

3 . مەملىكىتىمىزدىكى مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا ھەقىقىي باراۋەرلىك ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى

يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك، مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى ئورنى ۋە ھوقۇقى جەھەتتىكى باراۋەرلىكىدىن ئىبارەت؛ مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى تەڭسىزلىكنىڭ مەنبەسى خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىكنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىدە؛ مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۈلۈكچىلىكنىلا ئالدىنقى شەرت قىلىدۇ. مەملىكىتىمىزنىڭ ھازىرقى مىللەتلەر مۇناسىۋىتىنى مۇشۇ ئۆلچەم بىلەن ئۆلچەيدىغان بولساق، مەملىكىتىمىزدىكى ھەر قايسى قېرىنداش مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا، چوڭ - كىچىك بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، باراۋەر، ئىتتىپاق، ئۆز ئارا ھەمكارلىشىدىغان دوستلۇق مۇناسىۋىتى ئورنىتىلغان دەپ ئېيتىشقا تامامەن ھەقلىقمىز.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىككە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈلۈپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىنىڭ خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىكى بىكار قىلىندى، ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلار يوقىتىلىپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىنىڭ ئومۇمىي مۈلۈكچىلىكىنى ئاساس قىلغان سوتسىيالىستىك ئىقتىسادىي تۈزۈم ئورنىتىلدى. بۇ مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى تەڭسىزلىكنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ۋە تەڭسىزلىك مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان مەنبەنى تۈگىتىپ، مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئاساس سېلىپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيان، پارتىيە ۋە دۆلەت مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى، مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىقى، ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ روناق تېپىشى ۋە گۈللىنىشىنى يادرو قىلىپ، بىر قاتار ماركسىزملىق مىللىي سىياسەت، بولۇپمۇ مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە سىياسىتىنى تۈزۈپ چىقىپ ۋە يولغا قويۇپ، مەملىكىتىمىزدىكى ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ، بولۇپمۇ ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ دۆلەتنىڭ سىياسىي تۇرمۇشى، ئىقتىسادىي تۇرمۇشى، مەدەنىيەت تۇرمۇشى ۋە قانۇن تۇرمۇشى قاتارلىق جەھەتلەردە ئوخشاش ئورۇندا تۇرۇشىغا، ئوخ-

شاش ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولۇشىغا، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ دۆلەتنىڭ باراۋەر خوجىسى بولۇشىغا تولۇق كاپالەتلىك قىلدى.

سىياسىي جەھەتتىن قارىغاندا، مەملىكىتىمىزدىكى ھەر قايسى قېرىنداش مىللەتلەر سىياسىي ئورۇن ۋە ھوقۇق جەھەتتە پۈتۈنلەي باراۋەر. خەلق قۇرۇلتىيى تۈزۈمى دۆلىتىمىزنىڭ سىياسىي تۈزۈمى، خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىسىنىڭ تەشكىلىي شەكلى، خەلقنىڭ دۆلەت ھاكىمىيىتىنى يۈرگۈزىدىغان ئورگىنى. ئۇنىڭدا مەملىكىتىمىزدىكى 55 ئاز سانلىق مىللەتنىڭ ھەممىسىنىڭ ۋەكىلى بار، ئۇلار مەملىكىتىمىزدىكى ئاساسىي گەۋدە مىللەتنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن بىرلىكتە ھەر دەرىجىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىدا دۆلەتنىڭ چوڭ - چوڭ فاڭجېنلىرىنى بەلگىلەشكە، دۆلەتنىڭ چوڭ ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا قاتنىشىۋاتىدۇ. 7 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنى مىسالغا ئالىدىغان بولساق، 2970 خەلق ۋەكىلىنىڭ 445 ى ئاز سانلىق مىللەتلەر ۋەكىلى بولۇپ، ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 15 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدۇ. ھالبۇكى، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئاھالىسى پۈتۈن مەملىكەت ئومۇمىي ئاھالىسىنىڭ سەككىز پىرسەنتىنىلا ئىگىلەيدۇ. بۇ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىغا سايلانغان 19 نەپەر مۇئاۋىن ۋېيۈەنجاڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتتىن ئالتىسى بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ 31 پىرسەنتتىن كۆپرەكىنى ئىگىلىگەن. يەنە ئالايلۇق: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن بۇ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا 59 ۋەكىل قاتناشتى، ئاھالە نىسبىتى جەھەتتىن ئېيتقاندا، خەنزۇلارنى ئاساس قىلغان رايونلارنىڭكىدىن كۆپ بولدى. ۋەكىللەر ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىللىرى 39 بولۇپ، ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 66 پىرسەنتتىن كۆپرەكىنى ئىگىلىدى. پۈتۈن مەملىكەتتە ۋە شىنجاڭدا ئاھالىسى ئىنتايىن ئاز بولغان بەزى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بەلگىلىمە بويىچە مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا ۋەكىل سايلاشقا سانى توشمىسىمۇ، لېكىن مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا ۋەكىل سايلاش قانۇنىدا بەلگىلەنگەن. مەركەزدە شۇنداق بولدى، يەرلىك ھەر دەرىجىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىدا تېخىمۇ شۇنداق بولدى. يەرلىك ھەر دەرىجىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرى ۋە ئۇلارنىڭ دائىمىي كومىتېتلىرىدا ئاز سانلىق مىللەت ئەزالار شۇ مىللەتلەرنىڭ شۇ جايدىكى ئاھالە ئىچىدە ئىگىلىگەن نىسبىتىدىن كۆپ بولدى.

ئاز سانلىق مىللەتلەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلاردا توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان ھەر قايسى ئاز سانلىق مىللەتلەر پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ مىللىي

تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە سىياسىتى بويىچە مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە ئورگىنى تەسىس قىلىپ، ئۆز جايى ۋە ئۆز مىللىتىنىڭ ئىچكى ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ھوقۇقىنى يۈرگۈزمەكتە. ھازىر مەملىكىتىمىزدە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ھەر دەرىجىلىك ئاپتونومىيىلىك جايلىرىدىن 159 ى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئاپتونوم رايون بەش، ئاپتونوم ئوبلاست 30، ئاپتونوم ناھىيە (خوشۇن) 124. مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيىنى يولغا قويغان ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئاھالىسى پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاھالىسى ئومۇمىي سانىنىڭ 78 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ، ئاپتونومىيىلىك جايلارنىڭ كۆلىمى پۈتۈن مەملىكەت ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ 64 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. مۇشۇنداق كەڭ زېمىندا ھەر دەرىجىلىك ئاپتونومىيە ئورگانلىرىدىكى خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىرى، ئاپتونومىيە ئورگانلىرىنىڭ رەئىسلىرى، ئوبلاست باشلىقلىرى، ھاكىملىرى مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيىنى يولغا قويغان مىللەتنىڭ ئەزالىرىدىن بولدى. ھەر دەرىجىلىك ئاپتونومىيە ئورگانلىرىدىكى كەسپىي تارماقلارنىڭ باشلىقلىرى ياكى مۇئاۋىن باشلىقلىرى ۋە باشقا ھەر دەرىجىلىك خىزمەتچى خادىملارغا ئاپتونومىيىنى يولغا قويغان مىللەتنىڭ مۇناسىپ ساندىكى ئەزالىرى سەپلەندى. بۇنىڭ بىلەن مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيىنى يولغا قويغان مىللەتنىڭ ئاپتونومىيە ھوقۇقىنى يۈرگۈزۈشىگە ئۈنۈملۈك ھالدا كاپالەتلىك قىلىندى.

ئىقتىسادىي جەھەتتىن قارىغاندا، مەملىكىتىمىزدىكى ھەر قايسى قېرىنداش مىللەتلەر ئورنى ۋە ھوقۇقى جەھەتتە ئوخشاشلا باراۋەر. ئىقتىسادىي ئورۇن جەھەتتە باراۋەر دېگەنلىك ھەر مىللەت خەلقى ھەم سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۈلۈكچىلىكتىكى مال ـ مۈلۈكنىڭ خوجىسى، ھەم ئۆزلىرى تۇرۇشلۇق جايلاردىكى كوللېكتىپ مۈلۈكچىلىكتىكى مال ـ مۈلۈكنىڭ خوجىسى دېگەن سۆز. ئىقتىسادىي ھوقۇق جەھەتتىكى باراۋەرلىك قايسى مىللەتنى ئاساس قىلغان رايون بولۇشىدىن، تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە يولغا قويۇلغان رايون بولۇش بولماسلىقىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلارنىڭ دۆلەت پىلانى ۋە ئوبيېكتىپ شەرت ـ شارائىتقا ئاساسەن، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى راۋاجلاندۇرۇش جەھەتتە باراۋەر ھوقۇققا ئىگە ئىكەنلىكىنى، ھەر مىللەت خەلقى ئەمگەككە قاتنىشىش، سوتسىيالىستىك تەقسىمات تۈزۈمىدە بەلگىلەنگەن تەقسىماتتىن بەھرىمەن بولۇش ھوقۇقىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ، ۋەھاكازا. يولداش جۇئېنلەي «دۆلىتىمىزنىڭ مىللەتلەر سىياسىتىگە دائىر بىر نەچچە مەسىلە توغرىسىدا» دېگەن نۇتقىدا:

«بىزنىڭ سوتسىيالىستىك دۆلىتىمىز بارلىق قېرىنداش مىللەت رايونلىرى ۋە تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە يولغا قويۇلغان رايونلارنى زامانىۋىلاشتۇرىدۇ. پۈتۈن جۇڭگونى زامانىۋىلاشتۇرۇش ئىشىدا چوقۇم ئومۇمىيۈزلۈك ئېلىپ بارىدۇ. بىزدە مۇشۇنداق شىجائەت بار. بىز بىزنىڭ بۇ مىللەتلەر چوڭ ئائىلىسىنىڭ ھەقىقىي باراۋەرلىكى ۋە دوستلۇقىدىن ئىبارەت شىجائەت بىز ئارقىدا قالغان جايلارنى مەڭگۈ ئارقىدا قالدۇرماسلىقىمىز كېرەك. ئەگەر ئارقىدا قالغان جايلار مەڭگۈ ئارقىدا قېلىۋېرىدىغان بولسا، بۇ تەڭسىزلىك بولىدۇ، خاتا بولىدۇ» دېگەنىدى. بۇ يەردىكى ئاچقۇچ ئاز سانلىق مىللەتلەر ۋە ئارقىدا قالغان جايلاردىكى خەلقلەرنىڭ خوجايىنلىق ئورنىغا ۋە ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش ھوقۇقىغا ھۆرمەت قىلىش ھەم ئۇنىڭغا كاپالەتلىك قىلىشتىن ئىبارەت.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان 40 يىلدىن بۇيان، پارتىيە ۋە دۆلەت پۈتۈن مەملىكەت خەلقىگە، بولۇپمۇ خەنزۇ خەلقىگە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇش جەھەتتىكى باراۋەرلىك ئورنى ۋە باراۋەرلىك ھوقۇقىغا ھۆرمەت قىلىش ھەم ئۇنىڭغا كاپالەتلىك قىلىش توغرىسىدا تەربىيە بېرىپ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، بىر قاتار ئالاھىدە سىياسەت ۋە تەدبىرلەرنى تۈزۈپ چىقىپ ھەم يولغا قويۇپ، ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇش داۋامىدىكى باراۋەرلىك ھوقۇقىنىڭ يۈرگۈزۈلۈشىگە ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ، مالىيە كۈچى، تېخنىكا قاتارلىق جەھەتتىن كاپالەتلىك قىلىپ، ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىكى قالاقلىق قىياپىتىنى ئۆزگەرتىشكە ياردەم بەردى. شىنجاڭنى مىسالغا ئالىدىغان بولساق، ئازاد بولغان چاغدا بۇ يەردە زامانىۋى سانائەت ئاساسەن يوق ئىدى، ھازىر تۈرى بىر قەدەر تولۇق، مۇئەييەن ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىغا ۋە تېخنىكا سەۋىيىسىگە ئىگە سانائەت سىستېمىسى بەرپا قىلىندى. 1988 - يىلى سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1949 - يىلدىكىدىن 117.51 ھەسسە ئېشىپ، شىنجاڭنىڭ ئەنئەنىۋى ئىگىلىك قۇرۇلمىسى تۈپتىن ئۆزگەردى. بۇ مەزگىلدە يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 10.19 ھەسسە ئاشتى، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى مەملىكەت بويىچە 4 - ئورۇنغا، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئاشلىق 7 - ئورۇنغا، پاختا، ياغلىق دان، بېرىنچى ئورۇنغا، شېكەر 10 - ئورۇنغا ئۆتتى. بۇلتۇر ئاپتونوم رايونىمىزدا ئاھالىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 117.58 يۈەندىن توغرا كېلىپ، پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئۆلكە، شەھەر، ئاپتونوم رايونلار ئىچىدە 15 -

ئورۇنغا ئۆتۈپ، شەنشى، خۇبېي، ئەنخۇي، خېنەن قاتارلىق خەنزۇلارنى ئاساس قىلغان، بىر قەدەر تەرەققىي قىلغان ئۆلكىلەرنىڭكىدىن يۇقىرى بولدى. باشقا ئازسانلىق مىللەت رايونلىرىدىمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش ناھايىتى زور تەرەققىيات بولدى. مەسىلەن: گۇاڭشى، يۈننەن بولتۇر ئاھالىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى جەھەتتە ئايرىم - ئايرىم ھالدا مەملىكەت بويىچە 8 - ئورۇنغا ۋە 14 - ئورۇنغا ئۆتتى. بۇ ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتە باراۋەر ئىجتىمائىي ئورۇنغا ۋە باراۋەر ئىجتىمائىي ھوقۇققا ئىگە بولغاندىلا، ئاندىن ئۆز رايونىنىڭ ئىقتىسادىي تۇرمۇشىنى راۋاجلاندۇرۇشقا مۇۋەپپەق بولالايدىغانلىقىنى تولۇق چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

مەدەنىيەت جەھەتتە قارىغاندا، ھەر مىللەت خەلقى، بولۇپمۇ ئازسانلىق مىللەت خەلقى جەمئىيەتنىڭ خوجىسى بولۇپ، تەربىيە ئېلىش، مەدەنىيەت پائالىيىتىگە ئىشتىراك قىلىش، پەن تەتقىقاتى، ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىش قاتارلىق جەھەتلەردە باراۋەر ھوقۇققا ئىگە بولۇش شەرتى ئاستىدىلا، ئاندىن مەدەنىيەت، مائارىپ قاتارلىق ئىشلارنى راۋاجلاندۇرالايدۇ. شىنجاڭنىڭ مائارىپى، ئەدەبىي ژۇرناللىرىنىڭ تەرەققىياتىنى مىسالغا ئالساق، پارتىيىنىڭ مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى، مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىقى، ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئورتاق تەرەققىي قىلىشى ۋە گۈللىنىشى يادرو قىلىنغان مىللىي سىياسىتىنىڭ كۈندىن - كۈنگە مۇكەممەللىشىشى ۋە ئەمەلىيلىشىشى ئاساسىدا، شىنجاڭنىڭ مائارىپ ئىشلىرى جۇش ئۇرۇپ راۋاجلاندى. 1988 - يىلنى 1949 - يىل بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ توققۇزدىن 2054 كە، ئوقۇغۇچىسى 1925 تىن 99 مىڭ 100 گە يەتتى؛ بىر ئالىي مەكتەپ 20 گە كۆپەيدى، ئوقۇغۇچىسى 379 دىن 30 مىڭدىن كۆپرەككە يەتتى. ھەر خىل، ھەر دەرىجىلىك مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان ئازسانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 1 مىليون 610 مىڭغا يېتىپ، مەكتەپلەردىكى ئوقۇغۇچىلار ئومۇمىي سانىنىڭ 55.44 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر خىل، ھەر دەرىجىلىك مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەر 10 مىڭ ئاھالە ئىچىدىكى ئىگىلىگەن نىسبىتى پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەر قايسى ئۆلكە، شەھەر، ئاپتونوم رايونلار ئىچىدە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. 50 - يىللاردا ئۇيغۇر تىلىدا چىقىدىغان «تارىم» ژۇرنىلىلا بولغان بولسا، ھازىر ئۇيغۇر يېزىقىدا نەشىر قىلىنىۋاتقان ئەدەبىي ژۇرنال 15 خىلغا يەتتى، ئۇنىڭغا قازاقچە، موڭغۇلچە، قىرغىزچە ئەدەبىي

ژۇرناللارنى قوشقاندا 20 خىلدىن ئاشىدۇ، خەنزۇچە نەشىر قىلىنىۋاتقان ئەدەبىي ژۇرناللارنى قوشىدىغان بولساق، 30 خىلدىن ئاشىدۇ.

يۇقىرىدا ئېيتىلغان سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت جەھەتتىكى پاكىتلارنى ھەر مىللەت خەلقى، بولۇپمۇ ئازسانلىق مىللەت خەلقى بىۋاستە ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن، ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن. بۇ پاكىتلار مەملىكىتىمىزنىڭ رېئال ئىجتىمائىي تۇرمۇشىدا ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئىجتىمائىي ئورنىنىڭ ئوخشاش ئىكەنلىكىنى، ئىجتىمائىي ھوقۇقىنىڭمۇ ئوخشاش ئىكەنلىكىنى، مەملىكىتىمىزدىكى ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ چوڭ - كىچىك بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئەمەلىيەتتە باراۋەر ئىكەنلىكىنى مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان دەرىجىدە ئىسپاتلىدى. ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئىقتىساد، مەدەنىيەت جەھەتتە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقان، تارىختىن قېپقالغان پەرقىنى ئەمەلىيەتتىكى باراۋەرسىزلىك دېيىش تامامەن خاتا.

4. «ئەمەلىيەتتىكى باراۋەرسىزلىك» دېگەن نەزەرىيىنىڭ خاتالىقى نەدە؟

بۇنداق نەزەرىيە شۇنىڭ ئۈچۈن خاتاكى، ئۇنىڭدا «مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى» بىلەن ئىقتىساد، مەدەنىيەت تەرەققىيات سەۋىيىسى جەھەتتىكى «پەرق» تىن ئىبارەت ئوخشاش بولمىغان كاتېگورىيە، ئوخشاش بولمىغان خاراكتېردىكى ئىككى مەسىلە ئارىلاشتۇرۇۋېتىلگەن. خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىك يوقىتىلىپ سوتسىيالىستىك ئومۇمىي مۈلۈكچىلىك بەرپا قىلىنغان، توغرا مىللىي سىياسەت تۈزۈپ چىقىلغان ۋە يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى تەڭسىزلىك يوقالدى، ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى ئىشقا ئاشۇرۇلدى. مەملىكىتىمىزدىكى مىللەتلەر مۇناسىۋىتىنىڭ رېئاللىقى شۇنداق. مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىساد، مەدەنىيەت تەرەققىيات سەۋىيىسى جەھەتتىكى پەرقنى يۇقىرىدىكى شەرتلەر ئاستىدا پەقەت كىچىكلىتىپ، ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئىقتىساد، مەدەنىيەت تەرەققىيات جەھەتتىكى سەۋىيىسىنى يېقىنلاشتۇرغىلى بولىدۇكى، ئەمما يېقىن ئارىدا تامامەن يوقاتقىلى بولمايدۇ. مىللەت مەۋجۇت بولۇپلا تۇرىدىكەن، بۇنداق ئەھۋال مىللەت بىلەن مىللەت ئوتتۇرىسىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدا، ئۆلكە بىلەن ئۆلكە ئوتتۇرىسىدا، رايون بىلەن رايون ئوتتۇرىسىدىمۇ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. ئېنگېلس 1875 - يىلى 3 - ئايدا بېبېلغا يازغان خېتىدە بۇ مەسىلە ھەققىدە ئېنىق توختالغان. ئۇ

مىسال كەلتۈرۈپ: «ئالپس تېغىدىكى ئاھالىلەر بىلەن تۈزلەڭلىكتىكى ئاھالىلەرنىڭ تۇرمۇش شارائىتى ھامان ئوخشاش بولمايدۇ»، «ئۇنى پۈتۈنلەي يوقىتىش مەڭگۈ مۇمكىن ئەمەس» دېگەنىدى. («ماركس ـ ئېنگېلس ئەسەرلىرى» خەنزۇچە نەشرى، 34 ـ توم، 124 ـ بەت) چۈنكى مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى، مىللەتنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى، رايون بىلەن رايون ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىساد، مەدەنىيەت تەرەققىياتى سەۋىيىسىدىكى پەرق نورمال ئەھۋال. ئاستىدا ھەر قايسى مىللەتلەر، ھەر قايسى رايونلارنىڭ سۇبيېكتىپ ۋە ئوبيېكتىپ شارائىتى بىلەن بەلگىلەنگەن ئىقتىساد، مەدەنىيەت تەرەققىياتىدىكى مۇقەررەرلىكنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. لېكىن بۇ ئارقىدا قالغان مىللەت ۋە رايوننىڭ مەڭگۈ ئارقىدا قېلىۋېرىدىغانلىقىدىن دېرەك بەرمەيدۇ، سۇبيېكتىپ ۋە ئوبيېكتىپ شارائىتنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ «پەرق» تە ئۆزگىرىش بولىدۇ، ئارقىدا قالغانلار ئالدىغا ئۆتۈپ كېتىدۇ، ئالدىغا ئۆتۈپ كەتكەنلەرمۇ ئارقىدا قېلىشى مۇمكىن؛ بۇنىڭ بىلەن ئورتاق تەرەققىياتنىڭ يۇقىرى قاتلىمىدا يېڭى «پەرق» پەيدا بولىدۇ. مەسىلەن: مەملىكىتىمىزدىكى ئەسلىدە ماتارىپ ئىشلىرى خەنزۇلارنىڭكىدىن ئارقىدا قالغان چاۋشەنزۇ ھازىر ماتارىپ تەرەققىياتى جەھەتتە خەنزۇلارنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كەتتى، بۇ ئۆزگىرىش جەريانىدا پەيدا بولغان يېڭى پەرق. ئەگەر بۇنداق پەرق «ئەمەلىيەتتىكى باراۋەرسىزلىك» دېيىلىدىغان بولسا، كوممۇنىزم جەمئىيىتىگە بارغاندا كىشى بىلەن كىشى، رايون بىلەن رايون ئوتتۇرىسىدىكى بۇنداق پەرق يەنە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، بۇ «ئەمەلىيەتتىكى باراۋەرسىزلىك» مەڭگۈلۈك دېگەنلىك بولۇپ قالمامدۇ؟ بۇنىڭدىن ئىقتىساد، مەدەنىيەت تەرەققىياتى سەۋىيىسىدىكى پەرقنى «ئەمەلىيەتتىكى باراۋەرسىزلىك» دەپ قاراشنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز.

ھەر قايسى مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىساد، مەدەنىيەت تەرەققىياتى سەۋىيىسىدىكى پەرقنىڭ مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى بىلەن مۇناسىۋىتى بارمۇ-يوق؟ بىزنىڭچە، سىنىپىي جەمئىيەتتە پەيدا بولغان ھەر قايسى مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىساد، مەدەنىيەت تەرەققىياتى سەۋىيىسىدىكى پەرق مىللەتلەرنىڭ باراۋەرسىزلىكى بىلەن بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك. لېكىن ئۇ پەرقنى پەيدا قىلغان بىردىنبىر سەۋەب ئەمەس. ئۇنىڭ مىللەتلەرنىڭ تەڭسىزلىكى بىلەن بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك بولۇشىدىكى سەۋەب شۇكى، سىنىپىي جەمئىيەتتە ئېزىلگۈچى مىللەتلەر بىلەن ھۆكۈمران سىنىپلار ئوخشاش ئىجتىمائىي ئورۇن ۋە ئوخشاش ئىجتىمائىي ھوقۇققا ئىگە ئەمەس، ئېزىلگۈچى مىللەتلەر ئىقتىسادى،

مەدەنىيەت ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش ھوقۇقى ۋە پۇرسىتىدىن مەھرۇم قىلىنغان، شۇڭلا ئۇلارنىڭ ئىقتىسادى، مەدەنىيەت ئىشلىرىنى ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولغان ھالدا راۋاجلاندۇرۇشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى، شۇنىڭ نەتىجىسىدە تەرەققىيات سەۋىيىسى جەھەتتە پەرق پەيدا بولغان. بۇنداق پەرق مىللەتلەرنىڭ باراۋەرسىزلىكىنىڭ ئۆزى ئەمەس، بەلكى مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكىنىڭ نەتىجىسى. بۇ شۇنى چۈشەندۈرىدۇكى، ئىقتىسادى، مەدەنىيەت تەرەققىياتى سەۋىيىسىدىكى پەرقنى «ئەمەلىيەتتىكى باراۋەرسىزلىك» دېيىش نەتىجىسىنى سەۋەب دەپ قارىغانلىق، ئاشۇ ئىبارىلەرنىڭ ماھىيىتى بىلەن ھادىسىنى ئارىلاشتۇرۇۋەتكەنلىك بولىدۇ.

سوتسىيالىزم تۈزۈمى شارائىتىدا، مەملىكىتىمىزدىكى ھەر قايسى مىللەتلەر چوڭ-كىچىك بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بىردەك باراۋەر. بۇ ھەر مىللەت خەلقى ياشاۋاتقان رايونلار، بولۇپمۇ ئازسانلىق مىللەتلەر ياشاۋاتقان رايونلارنىڭ ئىقتىسادى ۋە مەدەنىيىتىنى راۋاجلاندۇرۇپ، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى، رايونلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىسادى، مەدەنىيەت تەرەققىياتى سەۋىيىسىدىكى پەرقنى ئەڭ تۆۋەن دەرىجىگە چۈشۈرۈشنى، ھەتتا ئارقىدا قالغان مىللەتلەرنىڭ، ئارقىدا قالغان رايونلارنىڭ ئالغا كەتكەن مىللەتلەردىن، ئالغا كەتكەن رايونلاردىن ئېشىپ كېتىشىنى ئىشەنچلىك ئالدىنقى شەرت ۋە كاپالەت بىلەن تەمىن ئەتتى. شۇڭا «ئەمەلىيەتتىكى تەڭسىزلىك» ئەمەلىيەت جەھەتتىمۇ، نەزەرىيە جەھەتتىمۇ خاتا، پۈتۈنلەي تۇرالمايدۇ، ئۇنىڭ ئىجتىمائىي ئۈنۈمى ئىنتايىن زىيانلىق.

5 ، «ئەمەلىيەتتىكى باراۋەرسىزلىك» ھەققىدىكى مۇنازىرىنىڭ قوزغىلىش سەۋەبى

ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئىقتىسادى، مەدەنىيەت تەرەققىياتى سەۋىيىسىدىكى پەرقنى «ئەمەلىيەتتىكى باراۋەرسىزلىك» دېگەننى ھەقىقەتەن ئەڭ دەسلەپ ستالىن ئوتتۇرىغا قويغان. بىز ستالىننىڭ 1917 - يىلدىن 1934 - يىلغىچە يېزىلغان مىللىي مەسىلە بايان قىلىنغان «مىللەتلەر مەسىلىسى ھەققىدە» دېگەن كىتابىنى كۆزدىن كەچۈرگىنىمىزدە، ئۇنىڭ «روسسىيە كوممۇنىستىك پارتىيىسى (بولشېۋىكلار) نىڭ 10 - قۇرۇلتىيى»، «مىللىي مەسىلىنىڭ قويۇلۇشى ھەققىدە»، «پارتىيە ۋە دۆلەت قۇرۇلۇشىدىكى مىللىي مەسىلە»، «روسسىيە كوممۇنىستىك

پارتىيىسى (بولشېۋىكلار) نىڭ 12 - قۇرۇلتىيى» قاتارلىق دوكلات ۋە ماقالە-
لىرىدە يەنە بىر يەردە «ئەمەلىيەتتىكى باراۋەرسىزلىك» ھەققىدە سۆزلەنگەنلى-
كىنى بايقىدۇق. بۇنداق ئاتاش 1917 - يىلىدىن 1923 - يىلىغىچە بولغان بىر-
نەچچە يىلغا مەركەزلەشكەن، كېيىن قايتا ئوتتۇرىغا قويۇلمىغان. شۇنىڭ
بىلەن بىللە، ستالىننىڭ بۇ مەسىلىدە قوللانغان ئاتالغۇسىمۇ بىردەك بولمىغان، ئۇ
بەزىدە «ئەمەلىيەتتىكى باراۋەرسىزلىك» دېسە، بەزىدە بەزى مىللەتلەرنىڭ
«ئەمەلىيەتتە ئارقىدا قالغانلىقى» دېگەن؛ بەزىدە بۇنداق ئەمەلىيەتتىكى
باراۋەرسىزلىك ياكى ئارقىدا قېلىش ئىقتىساد، مەدەنىيەت جەھەتتە كۆرۈلىدۇ دېسە،
بەزىدە بولسا سىياسىي جەھەتتىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ دېگەن.

ستالىن مۇئەييەن تارىخىي شارائىتتا «ئەمەلىيەتتىكى باراۋەرسىزلىك»
ۋە بەزى مىللەتلەرنىڭ «ئەمەلىيەتتە ئارقىدا قالغانلىقى» سىياسىي، ئىقتىساد،
مەدەنىيەت جەھەتلەردە ئىپادىلىنىدۇ دېگەن. سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆكتەبىر
ئىنقىلابى غەلىبە قىلغاندىن تارتىپ، 1923 - يىلىغىچە تاشقى جەھەتتە بىر
نەچچە جاھانگىر دۆلەتنىڭ بىرلەشمە قوراللىق مۇداخىلىسىگە ئۇچرىغان، مەم-
لىكەت ئىچىدە ئاق گۋاردىيىچىلەرنىڭ، پومېشچىكلار سىنىپىنىڭ قوراللىق توپىلىڭى
يۈز بەرگەن، باي دېھقانلارنىڭ يېڭىدىن مەيدانغا كەلگەن ھاكىمىيەتكە قارشى-
لىق كۆرسىتىپ، ئاشلىق قەھەتچىلىكىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان، مەملىكەت ئىچىدە
تاماق يېيىشمۇ چوڭ مەسىلە بولۇپ قالغان. مۇشۇنداق ئېغىر ۋەزىيەتتە
سوۋېت ھاكىمىيىتى كۈچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ ئۇرۇش ۋە ئاچارچىلىققا تاقابىل
تۇرۇشقا مەجبۇر بولغان. مەملىكەت ئىچىدە مىللىي مەسىلىنى ھەل قىلىشقا يېتە-
شەلمىگەندى. شۇڭا 1923 - يىلى ستالىن «روسىيە كوممۇنىستىك پارتىيىسى
(بولشېۋىكلار) نىڭ 12 - قۇرۇلتىيى» دا: «بىز قانۇن جەھەتتىكى بارا-
ۋەرلىكنى ئېلان قىلدۇق ھەمدە بۇنداق باراۋەرلىكنى ئىشقا ئاشۇرۇ-
ۋاتىمىز ... لېكىن ئۇ ئەمەلىيەتتىكى باراۋەرلىكتىن تېخى ناھايىتى
يىراق» دېگەنىدى. شۇڭا بىز «ئەمەلىيەتتىكى باراۋەرسىزلىك»
ۋە «ئەمەلىيەتتە ئارقىدا قالغانلىق» سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئەينى
ۋاقىتتىكى مىللەتلەر مۇناسىۋىتىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىنى ۋە بەزى مىللەتلەرنىڭ
سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت جەھەتتىكى باراۋەرلىكنى تېخى ئەمەلگە ئاشۇ-
رالمىغان ئەمەلىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرگەن دەپ قارايمىز. بۇ مەملىكىتىمىزنىڭ
ئەھۋالى بىلەن تۈپتىن پەرق قىلىدۇ. باشتا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك، مەملىكىتى-

مەزدە 1956 ـ يىلى ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىگە بولغان سوتسىيالىستىك ئۆز-
گەرتىش تاماملىنىپ، ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلار يوقىتىلدى، سوتسىيا-
لىستىك ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى بەرپا قىلىندى، باراۋەرلىك، ئىتتىپاقلىق،
ھەمكارلىق ئاساسىدىكى يېڭىچە سوتسىيالىستىك مىللەتلەر مۇناسىۋىتى ئورنى-
تىلدى. 1923 ـ يىلىدىن كېيىن، ستالىن «ئەمەلىيەتتىكى باراۋەرسىزلىك» دېگەن
ئاتالغۇنى ئىشلەتمىگەن، بۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىچكى قىسمىدا مىللەتلەر
مۇناسىۋىتىنىڭ ئۆزگەرگەنلىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك.
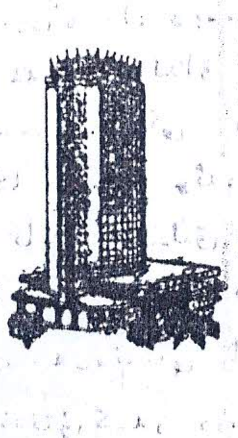
قىسقىسى، ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئىقتىساد، مەدەنىيەت تەرەققىياتى
سەۋىيىسىدىكى پەرقنى مىللەتلەر ئارىسىدىكى «ئەمەلىيەتتىكى باراۋەرسىزلىك»
دېيىش نەزەرىيە جەھەتتە پۈت تىرەپ تۇرالمايدۇ. ستالىننىڭ سوۋېت ئۆكتەبىر
ئىنقىلابى غەلىبە قىلغان دەسلەپكى مەزگىلدىكى مىللەتلەر مۇناسىۋىتى
ھەققىدىكى بەزى يەكۈنلىرىنى مەملىكىتىمىزدىكى مىللەتلەرنىڭ مۇناسىۋىتىگە
كۆچۈرۈپ كېلىپ ئىشلىتىش، بولۇپمۇ مەملىكىتىمىزنىڭ سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب
ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىلىپ 40 يىل ئۆتكەندىن كېيىنكى مىل-
لەتلەر مۇناسىۋىتىگە كۆچۈرۈپ كېلىپ ئىشلىتىش، روشەنكى، توغرا ئەمەس،
بەلكى نەزەرىيە جەھەتتىكى دوگماتىزملىق نۇقسانىنىڭ ئاقىۋىتى بولىدۇ.